

BESEDA, DVE O STEINBERGOVEM IN DRUGIH OPISIH CERKNIŠKEGA JEZERA

BRANKO KOROŠEC

Pred časom, si je Turistično društvo pri občinski skupščini Cerknica zadalo nalogo, poleg postopnih urejevalnih del na svojih turističnih objektih, zbrati v svoj arhiv čim več dosegljivega zgodovinskega, arheološkega, etnografskega, karstološkega in speleološkega gradiva o svojem turističnem področju. Vse to gradivo naj bi, zbrano in urejeno, bilo na razpolago in služilo zainteresiranemu domačemu ali tujemu obiskovalcu in občudovalcu Cerkniškega jezera in okolice. Del te naloge posega tudi na področje slovstvene zgodovine, točneje, v tisti del domače in tuje literarne ali strokovne književnosti, katere stvaritve se tako ali drugače nanašajo na izredni naravni pojav Cerkniškega jezera.

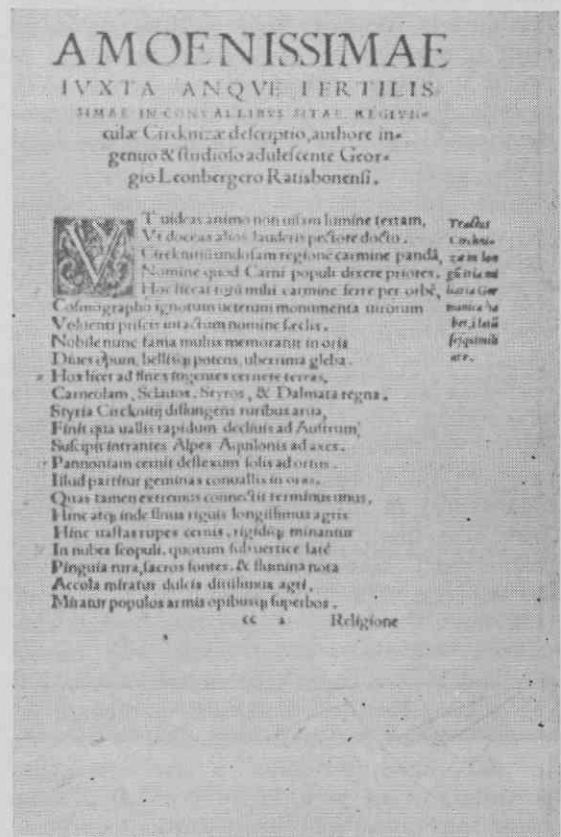
Naslednji poskus predvsem okvirnega popisa literature o Cerkniškem jezeru naj služi v skromno pomoč izvrševalcem gornje naloge in morda hkrati tudi vsem tistim, ki jim je ta nenavadni, a prečudoviti del naše slovenske zemlje še posebej pri srcu.

1.

Prvi, lahko rečemo, izredno natančni in vestno zbrani popis omemb, navajanj, vkartiranj ter krajših ali daljših opisov Cerkniškega jezera za čas od antike pa do svoje dobe je podal pravzaprav že J. W. VALVASOR v svoji *Slavi Vojvodine Kranjske* v uvodu k lastnemu opisu tega jezera (I. del, IV. knjiga, pogl. XLVI., str. 619 in sled.; Rudolfswerth 1877). Izredno uspel prevod le-tega opisa nam posreduje M. Rupel v *Valvasorjevem berilu* (MK Lj. 1951), vendar pa izpušča poglavje z Valvasorjevim opisom dotakratne literature o jezeru. Tudi P. Kunaver se v knjižici *Cerkniško jezero* (MK Lj, 1961 — zbirka Priroda in ljudje) ravna po Ruplu in Valvasorjevega opisa literature o jezeru ne navaja. Današnjemu bravcu more pomeniti citiranje Valvasorjeve bibliografije o jezeru kvečjemu spisek imen ljudi, in njih del, ki so posvetili nekaj pozornosti tudi temu izrednemu jezerskemu naravnemu fenomenu, saj je tekste same, razen v redkih primerih, skoraj nemogoče dobiti v roke. Zato se v naslednjem omejujemo na citiranje le tistih po Valvasorju navedenih avtorjev in njih opisov jezera, ki so v naših knjižnicah še dosegljivi.

Svoj popis dotakratnih avtorjev in poročil o jezeru, pa naj so bila to samostojna dela ali samo del obširnejših razprav o naravnih znamenitostih, je Valvasor razdelil po piščevi

strokovni usmerjenosti: navaja geografе, kozmografe, topografe, zgodovinarje, naravoslovce, potopisce in celo pesnike. Od geografov, ki jih Valvasor našteva, ostajajo še dandanes pomembni STRABON (7. knjiga, fol. 211), Filip KLUVER (*Germania antiqua*, I. del, knj. 3. in 4.), JANSSON (*Atlas minor Janssonii*, II. del), Abraham ORTELIUS (*Theatro orbis terrar.*, fol. 41) ter MERCATOR in FOURNIER. Med kozmografi sta pomembnejša Sebastin MÜNSTER (*Cosmographia universa 1525*) in Johann RAUWEN (*Cosmographia maior*), med topografi pa predvsem Matej MERIAN (*Topographia Provinciarum Austriacarum*, knj. 4., list 111); med zgodovinarji pa Martin BAUČER (*Annalibus Noricis*), Martin ZEILLER (*Epistolischen Schatz-Kammer*, str. 86), J. Ludvik SCHÖNLEBEN (*Apparata h Carniola antiqua et nova*), Edward BROWNE

Prva stran latinskega opisa jezera v verzih. Amoenissimae juxta anque fertilissimae in convallibus sitae Regniunculae Circnizae descriptio, iz knjižnice Narodnega muzeja v Ljubljani
Gruberjeva razlaga jezerskega fenomena, dodana njegovim Pismom kot priloga. (Vse slike so uporabljene z odobritvijo uprave knjižnice Narodnega muzeja v Ljubljani, iz katere knjižnega fonda so fotografirane.)

(v *Acta philosophica*), Jurij WERNER (*De admirandis Hungariae aquis*, 1551) in baron Sigismund HERBERSTEIN (*De admirandis rebus naturae*). Med naravoslovci so pomembnejši Henrik OLDENBURG, J. H. SEYFRIED in predvsem pater Atanazij KIRCHER (*Mundus subterraneus*, 1678). Med pesniki, ki opevajo jezero, je Valvasorju znan le Jurij Sigismund baron HALLERSTEIN.

Morda ne bo odveč, če navedemo k Valvasorjevemu še dva, tri pesniške opise Cerknjskega jezera: poleg Vergila opeva jezero tudi Dante ALIGHIERI (*Divina Comedia*, *Pekel*, XXXII. spev) in Jurij LEONBERG (*AMOENISSIMAE IUXTA ANQUE FERTILISSIMAE IN CONVALLIBUS SITAE REGIUNCULAE CIRKNIZAE DESCRIPTIO*, tiskana v Regensburgu); pesem vzneseno in v Vergilovem slogu ponavlja opis jezera izpod peresa drugega, resnejšega pisca. Datiranje teh listov (pesem obsega 8 strani latinskih verzov), iztrganih iz doslej neznanе knjige — kar bi sodili po paginaciji ob spodnjem robu originala, ki ga hrani knjižnica Narodnega muzeja v Ljubljani —, je trenutno še dvomljivo, ne bi pa dosti pogrešili, če postavimo nastanek te pesmi v drugo polovico ali na konec XVII. stoletja. Pr'zadeven latinist ali slovstveni zgodovinar, ki bi se je lotil, bi to uganko lažje rešil.

2.

JURIJ WERNER (Georgio Wernero), zdravnik na Dunaju, je leta 1505 napisal spominski spis o čudovitih ogrskih vodah, *Hypomnematation de admirandis Hungariae aquis*, ter ga leta 1551 na Dunaju tudi izdal. Spis je bil posvečen baronu Žigi Herbersteinu, saj ga je ta v svojem *Admirandis rebus naturae* opomnil tudi na Cerknjsko jezero. Werner je jezero predstavil na Koroško (Kärnten), vendar mu tega skoraj ni zameriti; takratni pisci dostikrat niso imeli jasnih predstav o deželni razmejitvah. Seveda je naravna posebnost Cerknjskega jezera pritegnila tudi njegovo pozornost. Vendar je njegov opis le-tega razmeroma skromen: poleg ugotovitve, da na jezeru lahko v enem letu orjejo, sejejo, žanjejo, kosé, lové in ribarijo, sicer omenja jezerske pritoke, potoke in studence, ne imenuje jih pa po imenu ter sploh ne navaja jezerskih požiralnikov ali jam. Pojav ponikanja samo opiše, ne skuša ga pa razložiti. Navaja le med ljudstvom ustaljeno mnenje, da mora v okoliških gorah obstajati nekaj podzemeljskih jezerc, ki naj bi bila glavni dovajalci vode v jezero. Prav tako naj bi po njegovem mnenju bilo pod jezerskim dnom (jezeriščem) še drugo jezero, ki napolnjeno po pretoku vode

iz jezerc v okoliških gorah vodo zopet iztiska nazaj v pravo jezero nad seboj. Ohlapnim razlagam manjka verjetnosti, zato se potem ni čuditi, da so vsi, s piscem vred, tej nezanesljivi teoriji le na pol verjeli. Prav tako preseneča Wernerja pojavljanje živih rac ob naraščanju vode iz bruhalnikov. Jezersko dno primerja situ ter s tem vsaj približno dokazuje nekaj zdrave razsodnosti ob različnih razlagah, ki so brez dvoma o tem pojavu krožile. Govori tudi o obilnem ribolovu ter o izredni velikosti jezerskih postrvi, ki pa po njegovem mnenju v kratkem času letnega jezerskega obstoja nikakor ne morejo dorasti do tiste presenetljive velikosti in teže, kakršno dokazujejo pri ulovu ob odteku jezera. Podobnih nedoslednosti v njegovem opisu bi lahko navedli še več, vendar to ni namen tega sestavka.

Wernerjev opis jezera je v povzetku vključil Valvasor kot uvod k lastnemu opisu jezera v Slavi.

EDUARD BROWNE (Browen, pri Pohlinu Brawn), angleški zdravnik, prirodoslovec in potopisec, je leta 1673 v *Acta philosophica*, publikaciji londonske *Royal Society*, objavil potopis s Kranjske in drugih naših dežel pod Avstrijo in Turčijo (*A Brief Account of some Travels in Hungaria, Servia, Bulgaria, Macedonia, Thessaly, Austria, Styria, Carinthia, Carniola and Friuli. As also some Observations on the Gold, Silver, Copper, Quick-silver Mines, Baths and Mineral Waters in those Parts with the Figures of some Habits and Remarkable Places*, London 1673; druga izd. 1687, franc. prevod 1674, nemški prevod 1686) ter se v IV. delu le-tega pomudil tudi z bežnim opisom Cerknjskega jezera. Kratek ogled jezera mu za ta opis ni mogel zadoščati, zato poseže po predhodnikih ter dostikrat prav nekritično kar prepisuje iz njih. Zato se njegov opis tudi ne razlikuje dosti od Wernerjevega in je dovolj, če ga tu le omenimo.

Jezuit in profesor naravoslovja, ATANAZIJ KIRCHER (P. Atanasius Kircherus) iz Würzburga, je leta 1678 izdal obširno delo o podzemskem svetu pod naslovom *Mundus subterraneus*, v prvem in drugem zvezku opisuje tudi Cerknjsko jezero. Problem natekanja in odtekanja jezera skuša tudi Kircher razložiti s teorijo o skritih gorskih zbiralnih jezercih v Javornikih, s sifoni med pravim jezerom in jezerom pod njim. Prepričljiv pa ostaja prav toliko kot pred njim Werner. Primerjava doslej omenjenih razlag pa dokazuje, da je bil predvsem Kircherjev opis tega pojava osnovna Valvasorjeve razlage. Le z malenkost-

nimi pridržki ga je namreč povzel — po originalu v latinščini — v uvod k svojemu opisu jezera.

3.

Ko je dr. JANEZ LUDVIK SCHÖNLEBEN leta 1672 v Ribnici pričel pisati svojo *Carniola antiqua et nova*, je imel vsekakor v načrtu, vključiti v to tako obširno zamišljeno delo tudi podrobnejši topografsko-statistični opis Kranjske po njenem tedanjem stanju. *Apparatus Carniolae antiquae* je dejansko le dodatek k zgodovinskemu orisu Kranjske; ko pisec v tretjem in naslednjih poglavjih tega dela po abecednem redu niza opise starih naselij z njih zgodovino, imena geografskih objektov, gora, dolin, rek in jezer, se dotakne tudi presihajočega Cerknškega jezera.

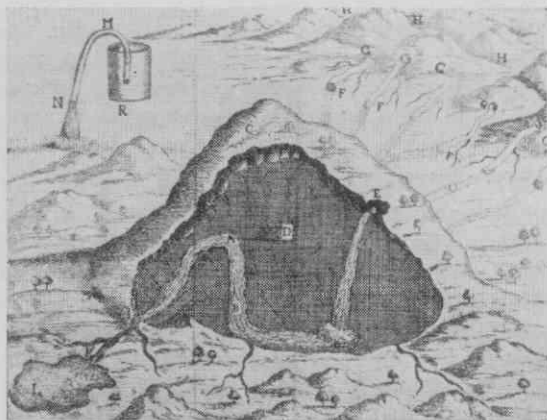
V svojem sicer kratkem opisu jezera pa se Schönleben ne oddaljuje dosti od svojih predhodnikov. Že bežna primerjava Wernerjevega in Kircherjevega opisa z njegovim dokazuje, da si ni delal problema s pojavi, ki so nekaj let pozneje tako pritegnili Valvasorja, da jim je poleg spisa za Royal Society posvetil kar skoraj celotno četrto knjigo svoje *Slave*. Schönlebnov opis jezera se omejuje na takrat znane in veljavne razlage za tisti čas tako presenetljivih razmer na jezeru in okoli njega. Kot vse opisovalce doslej je tudi njega predvsem pritegnila ugotovitev opazovalcev življenja ob jezeru, da se dá na jezeru v enem letu sejati, žeti in kositi, spravljati steljo, pasti živino, loviti in ribariti. To dejstvo, ki ga je bolj ali manj potrjevalo jezero samo, so vsaj do Schönlebna vsi pisci navdušeno podčrtavali kot nekakšno geslo svojih sicer logičnih razlag skromnih opisov, saj jim je to mimo iskanja pravega vzroka tega jezerskega fenomena še najlažje steklo izpod peres.

Ni dvoma, da si je Schönleben jezero ogledal tudi sam. Kot klerik in zgodovinar pa si lastnega mnenja ob pojavih, ki so mu jih jezerčani skušali pojasniti, pa jih ni razumel, ni mogel ustvariti. Močneje pa je nanj vsekakor vplivala takratna dosegljiva literatura o Cerknškem jezeru, predvsem Kircherjeva razlaga jezerskega presihanja in natekanja, ki je vsaj za tisti čas najdoločneje posegala v razlago tega sicer zelo zamotanega pojava. Zgodbic z jezera, ki sta jim poleg njega verjela tudi Valvasor in deloma celo Steinberg, v svojem skopem opisu ni ponavljal v toliki meri kot kasneje Valvasor, ni pa niti najmanj skušal dognati resnično stanje na jezeru ali vsaj preveriti nekatere od izmišljotin. Torej ni pretirano, če trdimo, da so vsaj do Tobije Gruberja vsi opisovalci jezera skoraj slepo

verjeli marsikateri potegavščini šegavih domačinov, ki so si v lastno zadovoljstvo prav radi privoščili marsikaterega učenega »škrica«, če jih je ta le prevsiljivo spraševal o stvareh, ki so bile vsaj njim dobro znane in razumljive.

Schönleben v svojem opisu le na kratko navaja obseg jezera, njegovo lego ter le štiri vasi okrog njega: Lipsenj, Jezero, Otok in Martinjak. Omenja pa dalje, da skozi vasi in ob njih priteka v jezero nekaj potokov, ki potem v njem poniknejo; ne navaja pa jih niti po številu, niti ne imensko. Poleg že omenjene ustaljene trditve vseh dotodanjih opisovalcev, kaj vse se dá početi na polnem ali presahlem jezeru, se le bežno dotakne tudi jezerskega presihanja, oziroma izginjanja in zopetnega naraščanja jezerskih dotokov po nevidnih vodnih kanalih ter tako posredno pritrjuje ideji o podzemnem jezeru pod jezerskim dnom, misli, ki jo je spočel Werner in uveljavil Kircher. Pojavljanje rib, predvsem ščuk, ob naraščajočem jezeru in dejstvo, da te prihajajo iz bruhalnikov v jezero že dorasle, mu je prav tako problem, ki ga omenja, a ga ne skuša pojasniti. V podrobnosti ribolova na jezeru se ne spušča, govori le o obilnem ribolovu, ne da bi pri tem z besedo omenil »ribiška suha leta«, ko jezero zaradi neobičajnega zastoja v odtoku ali naraščanju ne obdari okolišanov s takim ribjim obiljem. Njegova trditev, da je nastalo jezero po vsej verjetnosti z zemeljskim udorom na tem kraju ter da so tako nastale ponikalnice, zbiralniki in bruhalniki, da ne omenjamo domnevnega jezera pod pravim jezeriščem, ki so vzrok občasnemu presihanju in naraščanju jezera, izhaja slej ko prej iz Kircherjeve razlage. Pri tem pa Schönlebnu tudi ni zameriti nesamostojnih ponavljanj, saj se kot zgodovinar in pisec tako obširnega dela ni utegnil podrobneje baviti s problemi, ki jih niso znali zadovoljivo rešiti niti naravoslovci sami.

L. 1685, torej le nekaj let pred Valvasorjem, je E. G. KAPPELIUS objavil v Hamburgu v knjigi *Znamenitosti sveta (Denkwürdigkeiten der Welt oder sogenannte RELATIONES CURIOSAE)* slovenskemu bralcu dvoje le malo znanih krajših sestavkov o Rib in vodi bogatem Cerknškem jezeru (*Der Fisch und Wasserreiche Czircknitzer See*) in Paše bogatem Cerknškem jezeru (*Weydreiche Czircknitzer See*). Ta, skoraj enciklopedična sestavka sta opremljena z dvema zelo uspelima bakrorezoma, od katerih prikazuje prvi ribolov, drugi pa lov na divjad na Cerknškem jezeru. Pisec omenja svojo pot do jezera preko Ljubljane, ki je zanj prestolica Koroške (Haupt-

Steinbergova upodobitev Kircherjeve razlage o natananju vode v jezero. Po Kircherjevi zamisli se padavinske vode s hribov HHH zbirajo v GGG potočke, ki pri FFF ponikajo v zemljo in se izlivajo v podzemno votlino D v osrčju gore C skozi odprtino E; iz D pa preko naravnega sifona ali natege AB skozi ustje I odtekajo nadzemno do K in dalje v jezero L. Zamisel je podkrepljena s preprostim fizikalnim primerom natege NM in posodo R

Stadt in Kärnten — naj temu pripišemo Wernerjevo botrstvo?), Borovnice (Brounitza) in čez Pokojišče, torej po tako imenovani Opatovi poti, v Cerknico. Navaja tudi jezerske požiralnike, ki jih poimenuje v jeziku »ki ga tam uporabljajo«, namreč Vodanas (Vodonos), Reshetu (Rešeto), Sitarza (Sitarca), Ribichkama (Ribiška jama), Naknishu (verjetno Na Križu), Levishe (Levišča) in Kottel (Kotel).

Kappeljeva sestavka sta kljub dejstvu, da sta bila objavljena tik pred Valvasorjevo odločitvijo, da po vzoru Merianove *Topographiae provinciarum Austriacarum*, ki je vsebovala pri opisu naših dežel marsikatero skoraj neodpustljivo površnost — grehom Martina Zeillerja — napiše doslej najobsežnejši in najizčrpniji popis Kranjske, skorajda popolnoma izginila v pozabo.

Prvi opis Cerkniškega jezera izpod peresa Janeza Vajkarda VALVASORJA, ki ga je leta 1687 ali le malo pred tem, napisanega v latinščini in pod naslovom *Lacus Cirknicensis rarissimi Carniolae cimelii potiora pheonomena*, poslal angleški Royal Society v London ter zanj prejel častno članstvo tega slovitega znanstvenega društva, je v nekem smislu le priprava na obdelavo istega gradiva, ki ga je potem tako s pridom vključil v Slavo. Da se je dela lotil res temeljito, dokazuje njegov uvod v opisovanje jezera, kjer citira Wernerja, Kircherja in Schönlebna po originalu v latinščini. Kljub temu, da vsem očita pomanjkljivosti in mestoma površnost, pa se sam ne dokoplje do prav nič bolj utemeljene ali dokazljive razlage samega jezerskega fenomena: tudi on samo ponavlja Kircherjevo teorijo o dovajalnih jezerih v Javornikih in podzem-

nem jezeru pod Cerkniškim jezeriščem. V želji, da bi bil v opisu čim izčrpnější, vpleta v besedilo vrsto potegavščin, ki jim je slepo verjel. Krivdo za marsikatero od njih lahko pripisujemo navihanemu ribiču Roženti in ne Valvasorju samemu. Kar pa zadeva problem naravnega presihanja in naraščanja jezera, nenavadnih lastnosti bruhalnih in požiralnih jam na jezeru, pa mu ni očitati drugega kot to, da se iz splošnega takratnega znanstvenega obzorja ni zmožal dvigniti niti on niti kdo drug ter da je jedro problematike jezera uspela rešiti šele vrsta raziskovalcev-strokovnjakov iz dobe na prehodu iz XIX. v XX. stoletje, torej šele moderna znanost.

4.

Skoraj sedemdeset let po Valvasorjevi Slavi izide na Slovenskem, v Ljubljani, prvo obsežnejše delo, posvečeno izključno samo opisu tega znamenitega kraškega pojava, Steinbergovo Izčrпно poročilo o Cerkniškem jezeru ležečem na Notranjskem Kranjskem (GRÜNDLICHE NACHRICHT von dem in dem Inner-Krain gelegenen CZIRKNITZER SEE). Kljub temu, da je to obsežno samostojno delo Kraševca Steinberga doživelo natis v Ljubljani, izdajo v Gradcu in natis francoskega izvlečka tudi v Bruslju (Pohlin in za njim Steska zmotno navajata Haag), ga Kidričeva Zgodovina slovenskega slovstva, po vojni pri Slovenski matici natisnjena Zgodovina slovenskega slovstva v Legiševi redakciji, niti njegova krajša Zgodovina slovenskega slovstva iz zbirke Kosmos (MK Lj. 1963), niti pisci študij o naši predrazsvetljenski ali razsvetljenski znanstveni literaturi ne omenjajo, po pomembnosti pa tako rekoč neopravičeno zastavljajo. Bolj znan je zgodovinarjem (F. Orožen, Vojvodina Kranjska; B. Grafenauer, Zgodovina narodov Jugoslavije, II., str. 782; V. Steska DiS XXVIII), naravoslovcem in etnografom (dr. R. Ložar, Narodopisje Slov. I.; V. Novak itd.) ter večini poznejših opisovalcev Cerkniškega jezera. In vendar bi njegova knjiga zaslužila precej več pozornosti, kot pa je bila deležna doslej. Naj bo samo omenjeno, da je bila kljub ljubljanski in graški izdaji redkost že leta 1850, kot poroča novičar Kosmač v Bleiweisovih Rokodelskih novicah istega leta (»Steinbergove bukve so pa . . . tako redke, da se v malokteri bukvarnici še dobe«). Prava redkost pa je knjiga dandanašnji.

Prvo zamisel, osnutek Izčrpnega poročila, je Steinberg napisal kot komisar za oskrbovanje in popravilo cest na Notranjskem v letih 1718 do 1720. Tega je kasneje, v obdobju stalnega bivanja ob jezeru, znatno razširil;

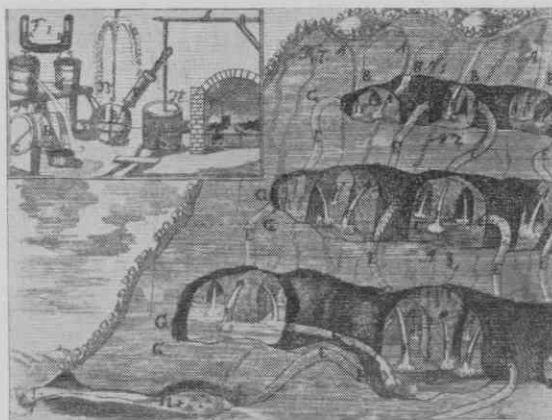

Naslovna stran z avtorjevim portretom ljubljanske izdaje Steinbergovega opisa Cerknškega jezera iz leta 1758 (1761). Naslovna stran graške izdaje iz leta 1761 se razlikuje od gornje le v navedbi kraja ter letnice izida in imenu tiskarja

dopolnitve so opazne že pri sami razporeditvi poglavij v knjigi. Svoje 235 strani obsegajoče in s 34 bakrorezi ilustrirano poročilo pričinja na enak način kot Valvasor, ki mu je vsaj okvirno služil kot vzor. Najprej opiše lego in okolico jezera, okoliške cerkve in jezerske dotoke, spregovori o natekanju in naraščanju jezera, o njegovem obsegu in globini. V četrtem poglavju govori o lovu na jezeru v vseh štirih letnih časih, v petem o lovu na polhe. Naslednje poglavje govori o odtokanju jezera, o njegovih odtočnih jamah in Magdalenskem studencu. Sedmo poglavje je posvečeno ribolovu, poroča o nekdanjih in tedanjih graščinskih pravicah pri ribolovu in razvrstitvi jam pri tem. Osmo poroča o odtoku jezera in odtočnih jamah. V devetem se Steinberg povrne k opisovanju lova po odteku jezera. Deseto in enajsto govorita o zimskem odtokanju jezera in sočasnem ribolovu. Dvanajsto poglavje opisuje prazno in suho jezersko dno, dotoke in bruhalnika Vranjo jamo in Suhodolico. Trinajsto poglavje se pomudi pri močvirjih, ki ne presahnejo, štirinajsto govori o Veliki in Mali Bobnarici. Petnajsto poroča o obeh odtočnih jamah Karlovicah, o votlinah pri Malenskem dolu in Planinskem Malem gradu ter o Predjami. Šestnajsto o povratku vode v jezero, o njegovih izvirihih in izvirihih pri Vrhniku. Sedemnajsto dopolnjuje poročilo o Vranji jami in Suhodolici, osemnajsto govori o jami Pijavce, devetnajsto pa o spremembah na jezeru med leti 1714 in 1752. Steinberg zaključuje svoje poročilo z nekaterimi navedki iz lastnega življenja: opisuje svoje delovanje na področju mehanike, poroča o svojih izumih merilnih naprav ter se s podrobnim opisom pohvali za izdelavo maketnega prikaza idrijskega živosrebrnega rudnika in talilnic, ki ga je posvetil cesarju in ki je pozneje obtičal v dvorski knjižnici. Sploh vpleta avtor

na mnogih mestih obilo poročila o lastnih doživetjih na jezeru ter pri tem dostikrat ne skopari s pohvalo lastni prizadevnosti. Omembe vreden je tudi opis obiska sicer neimenovanega Angleža in njegove precej fantastične ideje, da bi se kraški vodotok Pivke, Unca in Ljubljaniče izrabil za vodno pot med Trstom in Ljubljano. Sicer pa se je nekaj podobnega dogodilo tudi Valvasorju.

V opisovanju jezera in okolice je Steinberg znatno izčrpnější od Valvasorja. Njegova monografija je rezultat vztrajnega in že skoraj sistematskega dolgoletnega dela, ki pa žal, vsebuje vrsto nedoslednosti, ki se jim Steinberg še ni mogel zavestno izogniti. V razlagi jezerskega naravnega fenomena se do pravega vzroka tega pojava ni povzpel, ves čas ostaja zvest Kircherju in Valvasorju, njuno tolmačenje dotekanja vode v jezero in jezersko presihanje le — ponekod zelo dolgovezno — dopolnjuje in dokazuje z vrsto mehaničnih fizikalnih preizkusov v toliki meri, da mu kasneje B. Hacquet v svoji Oryctographia Carn. skoraj očita pretirano nagnjenost k alkimsitičnemu reševanju teh problemov. Ker ga je bolj zanimala hidravlična zakonitost jezerskega fenomena kot pa njen logični vzrok, zavede s poskusi bralca v nehoteno pritrditev k domnevi o tolikanj ponavljanih imaginarnih jezercih v Javornikih in pod jezeriščem. Sodobnemu bralcu je zanimivejši opis ribolova in lova na jezeru in ob njem; brez pridržka moremo priznati Steinbergu dobršno mero daru za opazovanje živega svete ob jezeru in izredno ljubezen do prirode. Zadnja močno odseva tudi v Steinbergovih risbah, ki vrezane v baker dopolnjujejo njegov opis.

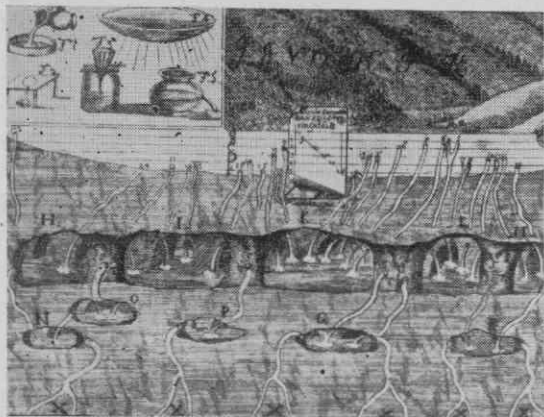
Steinbergova zamisel in razlaga o natakanju vode v jezero. Hidromehanični primeri 1 do 6 so dopolnilo razlage k podobi prereza Javornikov, s katerim avtor skuša dokazati pretakanje padavinskih voda navzdol po kanalih iz enega podzemnega jezera v votlini v drugo pod njim takoj, ko višje doseže svoj pretok; iz najnižjega pa udara voda skozi votlino z racami M v silovitem izbruhu v Cerknško jezero. Z I je označen bruhalnik Vranja jama

Prizori lova in ribolova, posebno dve, tri risbe množičnega letnega ali zimskega ribolova potrjujejo njegov risarski in slikarski talent. Žal pa so njegove risbe jezerskih jam in votlin — in očitno ne samo po nespretnosti bakrorezca J. Weimmanna — manj uspele, in prav lahko verjamemo, da jih je izrisal po spominu verjetno precej kasneje.

FRANC ANTON pl. STEINBERG, geodet in mehanik pa tudi rudar in slikar, kot govori o njem Hacquet, izhaja iz plemiške rodbine Steinbergov s Pivke na Krasu. Od njegovih prednikov izkazuje rodbinski grb Adriana Steinberga, verjetno ustanovitelja rodbine in prvega, ki je dal gradiču na Kalcu pri Palškem jezeru rodbinsko ime (Valvasor navaja tudi obliko Stamberg) znan je že iz zgodnjega XVI. stoletja — točneje iz leta 1515.

Drugi znani iz te rodovine, ded našega pisca, je bil Jurij (Georgius) Steinberg (1622), njegov sin Wolf Ernest je obdržal gradič v lasti do leta 1687; sin zadnjega, Franc Anton, je ugledal luč sveta 28. oktobra, na dan sv. Simona, leta 1684. Pristavo, imenovano po kapeli in potočku ob njej Marija Magdalena, ki je stala nedaleč od jezera in trga Cerknice, je pisec Izčrpnega poročila najbrže dedoval ali kupil po prodaji rodnega gradiča na Kalcah; v njej je Steinberg preživel vsa leta, kar jih je prebil ob Cerkniškem jezeru. Pristave danes ni več, kraj pa se še sedaj imenuje Marof.

Steinberg je študiral geodezijo in mehaniko na Dunaju. Da ga je mehanika izredno zanimala že v mladosti, poudarja tudi sam; verjetno ga je pred študijem na Dunaju poučeval in mu odkrival skrivnosti mehanike in matematike domači učitelj, sicer lastnik manjše tehniške šole ali kabineta, duhoven Nikolaj Brion, od katerega je Steinberg kasneje, leta 1715, kabinet celo kupil.

Razlaga Steinbergove zamisli dotekanja vode v jezero in pretakanja v namišljeno jezero pod njim. Hidromehanični eksperiment služi kot dopolnilo razlage

Prizor množičnega ribolova na zamrzlem Rešetju. Poleg oljnate podobe zimskega ribolova je to najuspešnejša Steinbergova upodobitev množičnega ribolova na jezeru. Dobro so vidne vse faze zimskega ribolova s saki; podoba nehoti spominja na podobne Breuglove slike. V ozadju je vidna Cerknica s Slivnico, desno zgoraj Steinbergova pristava pri M. Magdalen — Marof, bliže sredini vas Dolenje jezero. Tudi na tej sliki se avtor upodobi kot vestni zapisovalec dogodkov z risalno desko v naročju sredi razgibanega dogajanja ob zamrzlem Rešetju

Leta 1705 Steinberga že zasledimo na Cerkniškem jezeru, vendar je 21-letni mladenič kot gojenec tehnične šole na Dunaju le kot lovec obiskoval pristavo pri Cerknici. Tudi tri leta kasneje, 1708, obišče jezero le kot lovec; uplenjeno izredno jelenje rogovje podari svojemu fevdnemu gospodu, knezu A. Eggenbergu. Leta 1712 je postal ces. kralj. komisar za rudnike, gozdove in ceste na Kranjskem; to službo je opravljal do leta 1724. Sodeč po njegovih navedkih, se je nekako ob istem času tudi stalno nastanil na pristavi pri Cerknici.

Nenavadni naravni pojavi na Cerkniškem jezeru so mladega državnega uradnika pričeli resneje zanimati že kmalu po preselitvi na pristavo; pričel je opazovati naravne spremembe na jezerskem dnu in v odtočnih jamah, se redno udeleževal lova in ribolova ter pričel tudi s prvimi samostojnimi raziskovanji jezerskih podzemnih voda in jam. Izjemni pojav na jezeru, ko to celih sedem let — od 1707 do 1714 — ni odteklo, ga je navedel k sistematičnemu zapisovanju vseh jezerskih pojavov. Obilni ribji lov ob odteku jezera v februarju leta 1714 pa ga je privabil tudi kot slikarja; prizor izredno bogatega zimskega ribolova je upodobil tudi v oljni sliki, ki jo je pozneje poklonil svojemu pokrovitelju, grofu Gašpru Kobenzlu, lastniku gradu Novi Stegberg (ohranjeni dva dve kopiji te slike, eno hrani uprava Narodnega muzeja v Ljubljani). Kobenzl se je sam prav tako zelo zanimal za pojave na jezeru, brez dvoma je mlademu Steinbergu s tem precej podprl vneto za raziskovanje. Ker je imel Steinberg pod službenim nadzorstvom deželno cesto iz Ljubljane do Trsta, torej pred-

vsem poplavno nevarni odsek med Postojno in Logatcem, kjer je pri Planini in v Planinski dolini vsakršna sprememba vodnega režima nevarno ogrožala cesto, je bil torej tudi službeno primoran zasledovati in opazovati vsako spremembo pri odtočnih jezerskih vodah in splošnem stanju jezera.

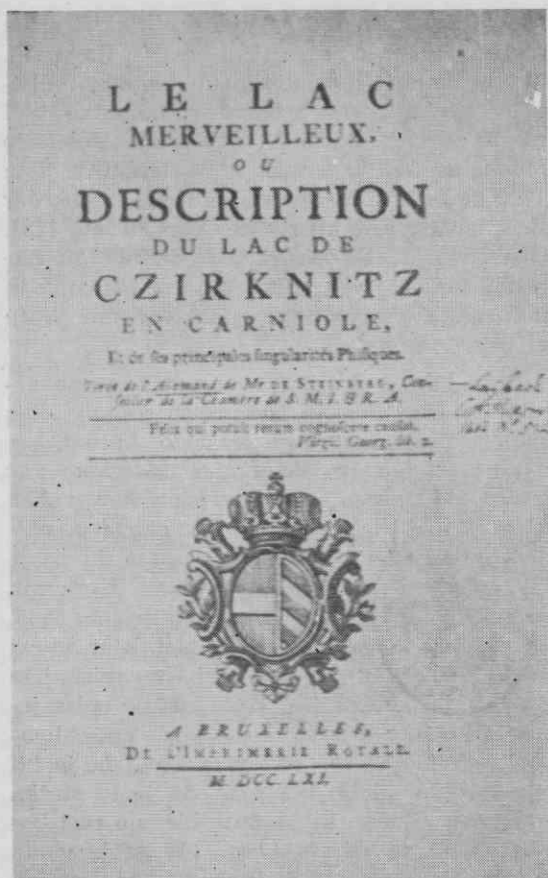
Kot navdušen matematik in mehanik se je hkrati ukvarjal tudi z različnimi mehaničnimi problemi in poskusi; leta 1717 mu uspe izdelati napravo za topografsko načrtovanje, ki jo sam imenuje *Compositum*. Vse kaže, da mu je z nasveti še vedno izdatno pomagal nekdanji učitelj Nikolaj Brion. Aprila istega leta ga je deželna vlada poslala v idrijski živosrebrni rudnik, saj je nadzorstvo nad njim zaradi preočitnega zanimanja za Cerkniško jezero precej zanemarjal. Že naslednje leto, 1718, pa ga vlada imenuje za deželnega komisarja pri oskrbovanju in popravilu cest na Notranjskem; spet doma in ne preobremenjen s službenimi posli je pričel pisati prvo verzijo svojega Izčrpnega poročila o jezeru. Za to delo, ki je osnutek kasnejše *Gründliche Nachricht*, je porabil dve leti. Naslednje leto raziskuje Steinberg jame okoli Postojne in Predjame, vendar ne z isto vnemo kot Cerkniško jezero. Leta 1720 je za nekaj časa zapustil Cerknico in se preselil v Ljubljano; v tem času naveže tesnejše stike z opati v samostanu v Bistri, ki je bil lastnik gradiča Loško pri Cerknici in pravic ribolova na jezeru. Tudi ta čas je sam ali v spremstvu opatov pogostoma obiskoval jezero in gozdove ob njem.

Problem plovnosti reke Ljubljanice in iskanje možnosti njene razbremenitve ob poplavih za ljubljanskim Grajskim gričem je zaposlil tudi Steinberga. Leta 1723 je bil imenovan za inšpektorja vodnih poti pri trgovinski komisiji na Ogrskem; s sodelavci je opravil obsežno potovanje in preučevanje plovnosti večine slovenskih rek. Prav to delo pa mu je preprečilo dokončno obdelavo njegovega Poročila o jezeru. Takoj naslednje leto, 1724, je moral znova v Idrijo, kjer prevzame upravljanje tamkajšnjega rudnika. Kot neutrudljiv, vsestranski matematik in mehanik uvede nekaj izboljšav na rudniških napravah, konstruira nov čistilec rude, hkrati pa izpopolnjuje lastne zamisli merilnih instrumentov: med temi predvsem naprave za topografsko merjenje, ki jo imenuje *Universal geometricum*, ter njej v dopolnilo sestavi matematične merilne tablice, *Tabulae praetorianae speciales*. Naslednje, česar se je v Idriji lotil, je bil sila natančen posnetek idrijskega rudnika z vsemi napravami v obliki makete, imenovane

Idmographia metalli fodinarum hydricarum mechanica, ki jo je posvetil cesarju Karlu VI. O tem izredno domiselnem in tehnično odličnem miniaturnem prikazu rudnika so tudi pisali: Franc. Burman v svojem *Tractatto Magnalia Dei*, izdanem v Wolfenbüttlu leta 1730 in Joh. X. Mayer v *Das Neueste von der Zeit*, izišli v Frankfurtu in Leipzigu leta 1731. Oba avtorja sta vsekakor o Steinbergu napisala tudi kaj več, torej vsaj kot mehanik in matematik evropskemu znanstvenemu svetu ni ostal neznan.

Prav tako v Idriji ali pa ne dolgo po vrnitvi v Cerknico je Steinberg sestavil opis svojega čistilnega stroja za rudo, *Lutum, seu modus lutendi in Idria, eine Maschine zur Hallen-Wäscherey, vermittels welcher taglich uber 50 und mehr Centner Erz seynd geschiden, und zu Gute gebracht worden*, ki pa je bil objavljen šele 1746 na Dunaju. Upravnik rudnika v Idriji je ostal nekako do leta 1735, ko ga spet zasledimo v Cerknici, kjer znova vneto prične z raziskavami in zbiranjem gradiva za izpopolnitev prve verzije opisa jezera. Verjetno je upravniške posle opustil zaradi bolehnosti, saj poudarja sam, da je bil od leta 1740 dalje bolan in da je le stežka zmagoval napore, ki jih je zahtevalo raziskovalno delo na jezeru. Leta 1747 ga je vlada končno le upokojila. Steinberg se zdaj stalno naseli na pristavi ob jezeru. Svoja raziskovanja in opazovanja opravlja smotrneje, tudi rokopis, ki mu je v teh letih dodal vrsto risb prizorov z jezera in okolice, dokonča in pripravi za tisk. Knjigo je zdaj posvetil sinu svojega delovnega pokrovitelja, grofu Karlu Kobenzlu, pričakujoč od njega tudi denarne podpore pri izdaji. Leta ga niso ovirala, da se med 1751 in 1755 ne bi še intenzivneje ukvarjal z raziskovanji na jezeru, tako ga še leta 1755 srečamo pri ogledih Vranje jame, Suhodolice, Skedence in obeh Karlovic. Tokrat je raziskoval v spremstvu prelata iz Bistrice. Znova je prehodil in premeril Rakov Škocjan, predvsem Tkalco jamo, sodeluje pa tudi kot svetovalec pri gradnji nove ceste od Postojne do Logatca. Še dve leti, vse do zaključka rokopisa, se zelo požrtvovalno ubada z raziskovanjem jezerskih pojavov in jam, leta 1757 raziskuje kot zadnjo jamo Vodonos.

Naslednje leto prično v tiskarni Ane Elizabete Reichhard tiskati njegovo knjigo. Vdova Reichhardova je leto pozneje, 1759, tiskarno prodala tiskarju Janezu J. Heptnerju; menjava v lastništvu tiskarne ter verjetno tudi visoki stroški za tisk so vzrok, da tiskanje knjige ni kaj prida napredovalo. Steinberg je do izida knjige v letu 1761 — najprej

Naslovna stran bruseljske izdaje Steinbergovega skrajšanega opisa Cerkniskega jezera iz leta 1761

tiskana naslovna stran nosi letnico 1758! — uspel tekstu dodati še nekaj, v letu 1760 ugotovljenih in opisanih akustičnih posebnosti, oris lastnega delovanja kot mehanika in kratak opis sprememb na jezeru. Graška izdaja njegovega Poročila nosi leti ico 1761. Zanimivo pa je, da se razen v naslovni strani in prvih straneh posvetila do pičice ujemata v tisku. Ob tem se nehote porodi domneva, da je lahko ljubljanski tiskar Heptner, ki mu je del nevezanih pol izdaje ostal v skladišču, ali pa mu Steinberg ni mogel pravočasno plačati tiska, odstopil ali prodal v Gradec, kjer so ponovno natisnili le prvo polo knjige in jo kot graško dali v prodajo. Žal arhiv nekdanje Blasnikove tiskarne ni ohranjen, sicer bi to uganko lažje razrešili. Še isto leto, torej 1761, pa je v Bruslju izšel francoski prevod kratkega izvlečka njegove Gründliche Nachricht pod naslovom *Le lac merveilleux ou description du lac de Czirknitz en Carniole*, posvečen grofici Kobenzlovi. Bruseljska izdaja njegova opisa jezera je torej ponovno utrdila znanstveni sloves tega neutrudljivega

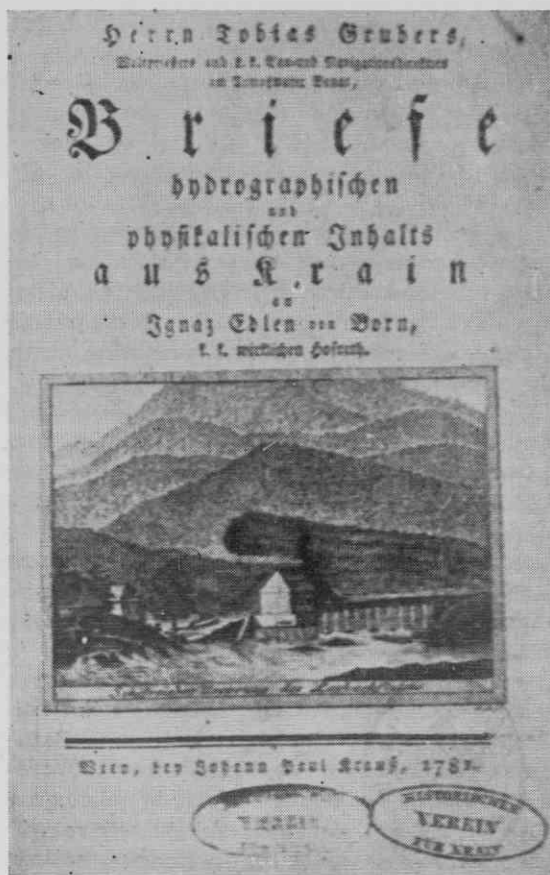
domačega raziskovalca in opisovalca že svetovno znanega fenomena Cerkniskega jezera.

Steinberg je umrl 7. februarja 1765 v Ljubljani.

Dvajset let za Steinbergovo graško in bruseljsko izdajo Izčrpnega poročila o jezeru, leta 1781, je na Dunaju izšla drobna knjižica Pisem hidrografske in fizikalne vsebine s Kranjske (*BRIEFE hydrographischen und physikalischen Inhalts AUS KRAIN*), ki jih je pisal jezuit Tobija GRUBER. Gruber je ta pisma naslovil vladnemu svetniku, grofu Ignacu Bornu, ki je bil tudi pokrovitelj objave. V dvanajstih pismih, katerim dodaja kratak (in nepopoln) seznam ponikalnih voda na Kranjskem, razglablja Gruber o problemu kovanja razbremenilnega kanala za ljubljanskim grajskim gričem, o Cerkniskem jezeru in Planinskem polju ter tamkajšnjem vodnem režimu in o dolomitskih in kraških rekah, stekajočih se v Tržaški zaliv.

Hidrotehnik Tobija Gruber, polbrat znane ga graditelja po njem imenovanega kanala v Ljubljani, opisuje Cerknisko jezero in svoja opažanja ob nekajdnevnem obisku jezerskih bruhalnikov in odtočnih jam v osmih »pismih« (4. do 11.), kjer ne samo da bežno oriše že tolikokrat opisane naravne posebnosti, temveč se marsikod, kritično zavračajoč razlage predhodnikov, predvsem Valvasorja in Steinberga, poglubi v logičnejšo, znanstveno bolj utemeljeno in prav tako z laboratorijskimi primeri podprto razlago nekaterih jezerskih pojavov. Brez dvoma sta oba Gruberja temeljito preučila vodne razmere Krasa in Notranjske, Gabrijel še toliko bolj, saj je bil ves njegov projekt kanala odvisen od gibanja voda na Notranjskem. Domneva, da je Pisma Tobiji inspiriral Gabrijel, verjetno ni daleč od resnice, saj so uvodna tri pisma več ali manj le opravičevanje pred javnostjo ob škandalu, do katerega je pri gradnji kanala prišlo.

Gruber je obiskal Cerknisko jezero ter si ogledal njegove bruhalne in požiralne jame dobesedno s Steinbergovo knjigo v roki. Kjer koli pride v nesoglasje z njim, ga netendenciozno popravlja; sâm jezerski fenomen pa, opirajoč se na v štiri točke skržena dognanja, razlaga tako, da nastaja jezero zato, ker skozi kraška tla ne zmore odteči toliko vode, kolikor je kot padavine priteka z gora v jezersko korito. Torej je hidrograf Gruber prvi, ki navaja za vzrok jezerskega fenomena tudi padavinske razmere v Cerkniški kotlini in njeni najbližji okolici in trdi, da teče voda tudi pod jezerom v členoviti jamasti strugi, ki skozi požiralnike sprejema še jezersko vodo. Svojo teorijo o jezerskem pojavu podkrepi z

Naslovna stran Pisem s Kranjske, ki jih je Tobias Gruber izdal na Dunaju leta 1781

odlično risbo, ki se v mnogočem razlikuje od Kircherjeve ali Steinbergovih. Kot fizikalni primer pa Gruberju zadostuje princip Heronovega studenca, ki ga uporablja tudi za razlago vzroka obeh občasno presihajočih studencev izpod Križne gore in Magdalenškega studenca. Risbe jam, ki si jih je ogledal, Rakovega Škocjana in panoramska risba jezera so tehnično bolj uspele od Steinbergovih ter vsekakor dvigajo vrednost te drobne, danes prav tako težko dosegljive knjižice.

Grof Born, ki je Gruberjeva Pisma na Dunaju izdal, je leta 1784 objavil še Gruberjev Dodatek k Pismom, leto kasneje pa še Nadaljevanje k temu Dodatku. Vsebina obeh delc se v glavnem trudi podkrepiti že v Pismih nakazano opravičevanje Gabrijelove špekulacije in polomije s kanalom. Tudi Gabrijelov naslednik pri gradnji, višji pionirski oficir Struppi, se v tisku priključi tej polemiki.

Vsa dotedanja literatura o Cerknškem jezeru je ob koncu XVIII. stoletja dosegla že tolikšen obseg, da so tudi pisci z drugih znanstvenih področij vsaj najpotrebneje že črpali iz nje. Ne bo odveč, če omenimo vsaj neka-

tere. Tako se zdravnik Baltazar HACQUET v prvem delu svojega Opisa zemeljske površine Kranjske in sosednih dežel (*Oryctographia Carniolica*, I., Leipzig 1778) delno naslanja na Steinbergov opis, dodaja pa lastna opazovanja objezerskih tal, nekaterih bruhalnikov in obeh Karlovic. Nič manj zanimiv ni njegov bežni opis karlovške steklarne (glej tudi: dr. Vl. Valenčič, *Steklarni na Notranjem Javorniku*, Kronika III/1955, št. 2. s celotnim citatom Hacquetovega opisa). Podrobnejšega opisa jezera pa kljub namenu Hacquet v *Oryctographiji* ni objavil. Pomembna pa je tudi geografska karta Krasa, ki jo avtor prilaga svoji knjigi; zrisal mu jo je Fr. Baraga in vanjo že vnesel tudi kraške jame.

Hkrati se za jezerski fenomen zanimata tudi A. T. LINHART (*Poskus zgodovine Kranjske*, I. del, str. 305) in Laurenti, pa tudi ZOIS.

Leta 1795 objavi Valentin VODNIK v Veliki pratiki tudi kratek sestavek *Popisovanje kranjske dežele*. Preprost in strnjen, a za tiste čase in sam pratikarski namen dovolj nazoren opis govori o Cerknškem jezeru takole: V Notranjem Kranjskem je Cerknško jezero, v katerem so trije otoki. Pozimi je polno vode, poleti se skoraj vse posuši: ob tem času v njem orjejo, sejejo, žanjejo, travo kosé in lov držé. Na jesen se z vodo napolni, katera iz podzemeljskih lukenj črne ščuke sabo prinese. Kadar poleti močno grmeti in dež iti začne, tedaj tudi poleti voda skozi nekaterih dvajset lukenj hahljati začne, tako silno, da se vse jezero v 24 urah napolni ino dostikrat pokošeno seno spraviti ne utegnejo.

Toliko pove o Cerknškem jezeru V. Vodnik. Temu sicer kratkemu, površnemu, a prvemu opisu jezera v slovenskem jeziku botruje predvsem Valvasor. Če bi Vodnik upošteval Steinbergov ali Gruberjev opis jezera,

Naslovna stran III. knjige B. Hacqueta *Oryctographia Carniolae* s podobo Cerknškega jezera na levi. Tudi to je izrisal Hacquetov kartograf Fr. X. Baraga

mu nerodnost s črnimi ščukami (pri Valvasorju so to le črne race) ne bi ušla v tisk.

Leta 1803 je o. Marko POHLIN izdal kratko bibliografijo pod naslovom *Bibliotheca Carniolae*. V njej zaseže opise jezera mnogih doslej že omenjenih piscev, pa tudi nekaj takih, ki nam ostajajo znani le po njegovi navedbi. Pohlin navaja dela Baučerja, Browna, Gruberja, Hacqueta, Meriana, Steinberga in Valvasorja, pa Nikodema FRISCHINA *De lacu Cirknitio*.

6.

Izboljšanje prometne zveze med Trstom, Ljubljano in Dunajem preko Krasa in Notranjske je vključevalo tudi načrtnejšo preučitev kraškega sveta samega. Prvega vprašanja v zvezi s tem, raziskave kraških vodnih tokov, se je lotil okrožni inženir v Postojni, Alojz SCHAFFENRATH — lani smo gledali v Notranjskem muzeju v Ljubljani razstavo njegovih risb Postojnske jame — ter na podlagi lastnih opazovanj in odkritij sestavil leta 1835 načrt za regulacijo odtočnih voda Cerkniskega jezera. Regulacijskemu načrtu je priložil doslej najpopolnejšo karto jezera; osnutek le-te hrani Arhiv Slovenije v Ljubljani. Takoj za Schaffenrathom je leta 1840 Lindner raziskoval podzemne reke in tokove v Istri in okolici Trsta. Rezultati teh raziskovanj so napotili dunajskega anatoma dr. VOIGTA, da je staro zamisel o povezavi Reke in Trsta z Ljubljano (in Dunajem), še v času Steinberga in Gruberjev — spomnimo se samo ideje neznanega Angleža, ki jo Steinberg in T. Gruber omenjata — zamišljeno kot vodno pot, predelal v železniško traso. O svojem načrtu, pri katerem je nameraval izkoristiti kraške jame kot predore, je izdal na Dunaju knjižico *Vorschlag zu einer Eisenbahn, welche Triest und Fiume direct unter einander und beide wieder mit Laibach auf dem möglich kurzem Wege verbinden*, Wien 1850 (Predlog za železnico, ki bi Trst in Reko med seboj in obe zopet z Ljubljano po najkrajši poti povezovala). V njej svetuje temeljito raziskavo podzemeljskih jam na Krasu in njih podzemnih voda, kar naj bi poleg drugega odločno pripomoglo tudi pri ureditvi zadnje čase nestalnega presihanja Cerkniskega jezera in izsušitvi Ljubljanskega barja. Torej v glavnem obnovljeno delo obeh Gruberjev! Še isto leto je dunajski naravoslovec in jamar dr. Adolf SCHMIDL pričel z raziskovanjem dotlej neraziskane Malograjske jame pri Planini. Rezultat teh raziskav je knjiga *Die Grotten und Höhlen von Adelsberg, Lueg, Planina und Laas* (Jame in votli-

ne pri Postojni, Predjami, Planini in Ložu), ki je izšla štiri leta pozneje na Dunaju. V njej Schmidl omenja tudi zamisel obširnejše študije o topografiji omenjenih jam in votlin, v katero je nameraval vključiti sestavek o odtočnih vodah Cerkniskega jezera (*Die Abzugshöhlen des Zirknitzer Sees*). Podobni geološko-geodetski študiji sta v *Denkschriften kais. Akademie der Wissenschaften* na Dunaju objavila tudi HÖCHSTETTER in SZOMBATNY. Tolikšno sistematsko raziskovanje Krasa pa je opogumilo tudi domačine same. Iz nuje, da uredi neenakomerno presihanje in odtekanje jezera, ki je močno škodovalo objezerskemu gospodarstvu in poljedelstvu na njem, prično tudi domačini raziskovati predvsem obe Karlovici. To domače zanimanje je napotilo najprej Jožeta BENKA — Podgrivarskega, da je leta 1850 objavil v Bleiweissovih Rokodelskih novicah v nadaljevanjih krajši opis jezera pod naslovom *Popis Cerkniskega jezera na Notranjskem*. Benkovo pisanje je pravzaprav le kratka obnova Gruberjevih pisem, v kateri se bežno dotakne nekaterih Steinbergovih in Gruberjevih trditev. Zanimiva v opisu so imena bruhalnikov in ponikalnic, razlaga nekaterih imen in poziv, naj bi o Steinbergu slovenski časniki kaj več pisali. Skoraj deset let za podobnim spisom Dragotina DEŽMANA *Notranjske gore in Cerknisko jezero* (Novice 1850) opiše jezero znova domačin Gregor KEBE — Boštek iz Dolenjega jezera pod naslovom *Popis Cerkniskega jezera v Novicah* (1860). Kebe je sam vneto raziskoval obe Karlovici, že leta 1847 in naslednja leta pa pomagal dr. Schmidlu kot vodič. Vrednost njegovega opisa jezera je predvsem v klenem notranjskem narečju ter domačih, narečnih toponimih, ki jih je žal knjižni jezik današnje znanstvene literature že ovrgel in moderniziral. Novice so istega leta prinesle še en sestavek pod naslovom *Slovenski Leander, novela po narodni krajski povedki*. Nepodpisan avtor je v njem objavil krajevno ljudsko pripovedko, ki pa je pri starejših piscih ne zasledimo, o nesrečni ljubezni med mladim graščakom Šteberškim in Karlovičanko, jezerskima Hero in Leandrom, ki se konča s tragično smrtjo mladega Štebrčana v požiralniku Karlovici. Avtor je skušal pripovedki vsiliti tudi lokalno zgodovinsko ozadje, zato vplete v dogodke zbor notranjskega plemstva na gradu v Ložu, naperjen proti Celjskim grofom. Vendar ta poskus domače tragedije ne presega okvira čitalniškega sloga. Kljub temu pa to pripovedko vsaj nekateri izmed kasnejših opiso-

valcev jezera radi vpletajo v svoja dela (Žirovnik, Kabaj, Kunaver).

Tri leta za Kebetom se Andrej LIKAR v spisu *Cerknica in njena okolica*, objavljenem v Novicah 1863, prav tako le bežno dotakne jezera, ne da bi razčlenjeval pojav presihanja na njem. Temu predvsem krajepisnemu delcu ob stran naj postavimo še lovcem in ljubiteljem narave prijetno pisane *Spomine o Cerkniškem jezeru*, ki jih je dr. Hinko DOLENC prvič objavil leta 1881.

V zadnjem desetletju preteklega stoletja, točneje leta 1898, pa je Slovenska Matica izdala doslej drugo najboljše delo o Cerkniškem jezeru, knjigo *Cerkniško jezero*, ki jo je napisal Jožef ŽIROVNIK. Žirovnikova monografija črpa gradivo iz raznih del in razprav o Krasu in jezeru, vključuje poročila o raziskavah odtočnih jezerskih jam in načrte regulacijskih ukrepov, kolikor pa se naslanja na stare pisce, jih skoraj nekritično ponavlja. Kljub upoštevanju izsledkov sodobnih raziskovalcev knjiga ne dosega svojega namena in ostaja le na pol poti do poljudno-znanstvene razprave.

Zanimivejša je v tem kritika Žirovnikove knjige, ki jo je objavil v Zvonu leto kasneje Ferdinand SEIDL. Ta Žirovnika v marsičem zavrača, mu očita tudi površnost pri obdelavi gradiva ter končno sam postavi razlago jezerskega fenomena na pravo znanstveno osnovo, opirajoč se na rezultate sodobnih raziskav Schmidla, Puticka, beograjskega profesorja dr. Jovana Cvijića, Krausa in Kosmata. Iste je s pridom uporabil tudi poznejši ljubljanski univerzitetni profesor Artur GAVAZZI v svoji razpravi *Die Seen des Karstes*, ki jo je natisnil v *Abhandlungen d. Geogr. Gesellschaft na Dunaju* leta 1904. Med naštetimi pa ne smemo prezreti Viljema PUTICKA, takratnega gozdarskega asistenta in odličnega poznavalca Krasa, ki je po nalogu vlade nadaljeval Schaffenrathovo in Schmidlovo delo ter med leti 1882 in 1912 raziskal skoraj vse podzemne vodotoke na Notranjskem. Poleg izčrpnih poročil o poplavnih področjih Notranjske (Planinsko, Cerkniško, Postojnsko in Loško polje) objavi Putick leta 1912 v Brnu tudi geološko študijo o jezeru, *Der Zirknitzer See und seine geologischen Verhältnisse*. Ta je z A. PERKOVO razpravo *Der Zirknitzer See in Krain-Österreich*, objavljeno v *Prometeusu* leta 1908, in P. KUNAVERJEVO knjigo *Kraški svet in njegovi pojavi* (Ljubljana 1922) vpeljala sicer stroge znanstvene zaključke o vzrokih nastajanja in presihanja jezera tudi v tovrstno poljudno-znanstveno književnost, katere najboljši pri-

mer je prav Kunaverjeva knjiga. Ta klena, a s srcem ljubečega občudovalca naravnih lepot pisana knjižica pa tudi dokončno zavrne vse bajaranje starejših opisovalcev jezera od Wernerja do Gruberja v sicer preprosto zveneči trditvi, da je namreč kraška struktura objezerskega področja ter neskladje med pritokom in odtokom vode vzrok čudesa Cerkniškega jezera. S Kunaverjem je novejša znanstvena teorija o kraških pojavih, Cerkniškem jezeru in njegovem vodnem režimu našla pot tudi v domačo poljudno-znanstveno literaturo, kar pa, kot kaže, Mateju KABAJU, piscu knjižice *Cerkniško jezero in njegova okolica* (Ljubljana 1925), ni preprečilo, da bi izdal to od začetka do kraja povsem nesistematsko navlečeno psevdobedekersko skrupcalo. Dovolj bi bilo, če bi Kabaj segel vsaj po Kunaverjevi knjigi, če že ni po strožjih karstoloških in speleoloških študijah, kar bi ga morda odvrnilo od njegovega neuspelega poskusa (gl. kritiko J. Rusa v Zvonu 1925). Kunaverjeva knjiga pa je v novi avtorjevi redakciji po vojni ponovno izšla (Lj. MK 1957) ter pomeni poleg knjižice *Cerkniško jezero* iz leta 1961 (MK — Zbirka Priroda in ljudje) istega avtorja doslej najuspelejšo tovrstno stvaritev v slovenski literaturi.

7.

Kot zaključek gornjemu pregledu dodajamo še okvirni kronološki seznam današnjemu proučevalcu jezera dosegljive in uporabne literature o Cerkniškem jezeru:

- 1551 — Jurij Werner, *Hypomnematio de admirandis Hungarie aquis*, Dunaj 1551
- 1669 — Martin Baučer, *Historia rerum Noricarum et Foroiulensium*
- 1673 — Edvard Browen, *A Brief Account of some Travels...* Acta philosophica, Royal Society, London
- 1678 — Atanazij Kircher, *Mundus subterraneus*, Würzburg
- 1681 — J. L. Schönleben, *Carniola antiqua et nova, Apparatus Carn. ant.*, rokopis v Nar. muzeju, Ljubljana.
- 1685 — E. G. Kappelius, *Der Fisch- und Wasserreiche Czirknitzer See, der Weydreiche Czirknitzer See*, obe Hamburg
- 1687 — J. W. Valvasor, *Lacus Cirknicensis rarissimi Carniolae cimelii...* Acta philosophica, Royal Society, London
- 1689 — J. W. Valvasor, *Die Ehre der Herzogthums Krain*, Ljubljana

- 1758 — F. A. Steinberg, Gründliche Nachricht von dem in Inner-Krain gelegenen Czirknitzer See, Ljubljana—Gradec
- 1761 — F. A. Steinberg, Le Lac Merveilleux ou Description du Lac de Czirknitz en Carniole, Bruxelles
- 1778 — B. Hacquet, Oryctographia Carnioliae, I. Leipzig
- 1781 — T. Gruber, Briefe hydrographischen u. phisikalischen Inhalts aus Krain, Dunaj
- 1784 — T. Gruber, Anhang zu den Briefen..., Dunaj
- 1785 — T. Gruber, Fortzung d. Anhanges zu den Briefen..., Dunaj
- 1795 — V. Vodnik, Popisovanje kranjske dežele, Velika pratika, Ljubljana
- 1803 — O. M. Pohlin, Bibliotheca Carniolae, bibliograf. podatki, Ljubljana
- 1834 — A. Schaffenrath, Beschreibung der berühmten Grotte, Dunaj
- 1850 — J. Benko-Podgrivarski, Popis Cerkniskega jezera na Notranjskem, Rokodel. Novice, Ljubljana
- 1854 — A. Schmidl, Die Grotten u. Höhlen v. Adelsberg, Lueg, Planina und Laas, Dunaj
- 1860 — Gregor Kebe, Popis Cerkniskega jezera, Rokodel. Novice, Ljubljana
- 1863 — A. Likar, Cerknica, in njena okolica, Rokodel. Novice, Ljubljana
- 1881 — H. Dolenc, Spomini o Cerkniskem jezeru, Ljubljanski zvon
- 1898 — J. Žirovnik, Cerknisko jezero, Ljubljana, SM
- 1904 — A. Gavazzi, Die Seen des Karstes, Dunaj
- 1912 — V. Putick, Der Zirknitzer See u. seine geologischen Verhältnisse, Brno
- 1922 — P. Kunaver, Kraški svet in njegovi pojavi, Ljubljana, UT
- 1923 — K. Župnek, Cerknisko jezero, Ljubljana
- 1925 — M. Kabaj, Cerknisko jezero in okolica, Ljubljana, UT
- 1934 — A. Löhnberg, Zur Hydrographie des Cerknisko polje, Beograd
- 1951 — M. Rupel, Valvasorjevo berilo, Ljubljana, MK
- 1957 — P. Kunaver, Kraški svet in njegovi pojavi, Ljubljana, MK
- 1961 — P. Kunaver, Cerknisko jezero, Ljubljana, MK

